

MÜŞTEREK AVARYADA İKAME MASRAFLARI

Yard. Doç. Dr. İnci KANER*

I — Kavram ve Unsurları

İkame masrafı, müşterek avarya müessesesiyle ilgili bir kavram olup, bu kurallar arasında tarif edilmiştir. Müşterek avarya, bilindiği üzere, gemiyi ve yükü tehdit eden müşterek bir tehlikeden onları korumak için, mâkul bir hareket tarzı teşkil edecek tarzda zarar ve masraf şeklinde meydana çıkan bir fedakârlığın yapılmasıdır (TK, 1179/I, York-Anvers Kuralları, A kaidesi) (1). Ticaret Kanunumuzun 1179. maddesinde tanımlanan bu zarar ve masraflar, aynı maddenin 4. fıkrası uyarınca gemi, yük ve navlun arasında müteakip hükümlerde gösterilen esaslar dâhilinde paylaşılır.

Bununla birlikte, denizciliğin ortaya çıkardığı ihtiyaçlar karşısında, müşterek avarya şartları bulunmaksızın, yapılacak bazı masrafların da müşterek avarya hükümlerine tâbi olacağı belirtilmiştir ki bunlara ikame masrafı denmektedir. Söz konusu masraflar (2) kanunumuzun mehazını teşkil eden 1950 tarihli York-Anvers Kurallarının genel kavramları tayin eden harfli hükümlerinin F kaidesinde, özel halleri düzenliyen numaralı kurallarının X d, XIV/2 ve XI d maddelerinde yer almıştır. Bu kurallar, Türk Ticaret Kanununa aynen geçmiştir (m. 1179/3, 1191/c.1 ve 1190/bent 4 ve bent 5).

(*) İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Deniz Ticaret Hukuku öğretim üyesi.

(1) Müşterek avarya hükümleri uluslararası alanda York-Anvers Kurallarında düzenlenmiştir. 1924, 1950 ve son olarak 1974 tarihlerinde bu kurallarda bazı ilave ve değişiklikler yapılmıştır. (Kuralların hazırlanması ve geçirdiği aşamalar için bak. Kender, Deniz Ticareti Hukuku Dersleri, İstanbul, s. 3-4) Söz konusu kurallar devletler arasında yapılmış bir antlaşma olmadığı için, taraflar arasında ancak akdi hükümler olarak tatbik edilebilir (Bak. Kender 4).

(2) İng. Substituted expenses, Fr. depenses Substituées, Alm. Stellvertreten-de Kosten.

İkame masraflarının tanımıyla ilgili TK 1179/3'e York-Anvers, F Kuralı) göre, "Müşterek avaryadan sayılacak bir masrafın yapılmaması için göze alınan her fazla masraf da başka ilgili şahıslar bu fazla masraflardan faydalansalar bile, önlenmiş olan masrafın tutarına kadar, müşterek avarya garamesine kabul olunur." İkame masraflarının aynı zamanda unsurlarını da ortaya koyan bu tarif karşısında, adı geçen masrafların müşterek avaryadaki özellikleri taşıdığı anlaşılmaktadır.

Müşterek avarya masrafının yerine geçen ve onun önlenmesi için (azaltılması ya da ilerde görüleceği üzere, hiç yapılmaması⁽³⁾) yapılan bu masraflar da tıpkı müşterek avarya masrafı gibi, fevkalâde masraf özelliğini taşır. Fevkalâde terimi, burada, masrafın miktarını değil sebebini göstermektedir⁽⁴⁾; masraf, yolculuğun mutad ya da önceden başka suretle belli olan harcamalarından olmamalıdır⁽⁵⁾.

İkame masrafları da, müşterek avaryada olduğu gibi, deniz sergüzeştine atılmış değerlerin hepsini müştereken hedef alır. Farkı, müşterek avarya masraflarının müşterek selâmet için yapılmasına karşılık, bunların müşterek menfaat için yapılmasıdır⁽⁶⁾. Bu bakımdan, sadece navlun menfaatinin göz önünde bulundurulduğu bir masrafı ikame masrafı saymamak gerekir⁽⁷⁾. Masrafta, müşterek avarya fedakârlığındaki mâkul olma şartının ise ayrıca araştırılmasına gerek bulunmadığına işaret edilmektedir⁽⁸⁾. Çünkü, ikame masrafı, müşterek avarya masrafının yerine geçen ve tasarruf sağlamayı amaçlıyan, bu sebeple ondan dahi düşük - en fazla onun kadar - olan bir masraftır. Dolayısıyla, bu husus zaten kendiliğinden anlaşılmaktadır.

İkame masraflarının gayesi tasarruf sağlamak olduğundan, en fazla, yerine geçtiği masrafın tutarına kadar nazara alınır ve müşterek avarya paylaşılmasına tâbi tutulur. İkame masrafının sağladığı menfaat müşterek avaryadan elde edilen tasarruftur.

II — İkame Masraflarının Özel Halleri

1950 York-Anvers Kurallarında, ikame masraflarının tarifi genel bir şekilde, F kaidesinde verildikten sonra⁽⁹⁾, ikame masrafı teşkil eden

(3) Plön-Kreutziger 71.

(4) Kender 12.

(5) Bu sebeple, ikame masrafı dolayısıyla tasarruf edilen normal harcamalar bundan çıkarılmaktadır. Tekil 128-129.

(6) Arseven, Bak. Arseven, Müşterek Avaryalar, İstanbul, 1961.

(7) Karşılaştırmak için bak. Tekil 132 ve orada anılan bir mahkeme kararı.

(8) Tekil 131 ve not 15.

(9) İkame masraflarının genel hâline örnek olarak, yükün muhafaza ve

harcamalar ayrıca düzenlenmiştir. Bu düzenleme de Türk Ticaret Kanunu'na aynen alınmıştır.

Özel hallerden ikisi, barınma müşterek avaryasıyla ilgili 1190. maddenin 4. ve 7. bentlerinde (1950 York-Anvers, X d, XI d) sayılmıştır. Diğer bir hâl de 'Muvakkat Tamirler' başlığını taşıyan 1191. maddenin 1. cümlesinde (York-Anvers, XIV/2) düzenlenmiştir.

Barınma müşterek avaryasında sayılan masraflar şunlardır : Bunlardan biri, hasara uğramış geminin tamir masraflarından tasarruf etmek maksadıyla, bulunduğu limandan başka bir limana, yere, ya da varma yerine yedekte çektilmesi veya yükün tamamen ya da kısmen başka bir gemiye aktarılması ve sair herhangi bir suretle varma limanına doğru yola çıkarılması suretiyle yapılan masraflardır (1190/bent 4). Buna göre, römorkaj, aktarma masraflarıyla yükün varma yerine ulaştırılmasına dair diğer fevkalâde masraflar buraya dâhildir (1190/bent 4).

Barınma müşterek avaryasını düzenleyen maddede sayılan diğer bir ikame masrafı ise (bent 7) şudur: "Kaptanlara ve diğer gemi adamlarına geminin bakımı veya müşterek avaryaya girmiyen tâmirler için fazla çalışma ücreti ödenmiş olduğu takdirde, söz konusu ödeme ile yapılmasına hacet kalmamış bulunan ve yapılması hâlinde müşterek avaryaya dâhil edilecek masraflar nisbetinde müşterek avaryaya kabul olunur."

Kanunda, diğer bir ikame masrafı da, 1191. maddenin 1. cümlesinde düzenlenmiştir. Bu hükme göre, kaza sonucu meydana gelmiş olan bir hasar neticesinde, sadece yolculuğun tamamlanmasını temin için muvakkat tâmirlere girişilmişse, yapılan masraflar ancak söz konusu tâmirler yapılmamış olsaydı karşılaşılabilecek ve müşterek avaryaya olarak tazmin olunan masraftan elde edilen tasarruf nisbetinde ve bu konuda diğer ilgililerin elde edebilecekleri tasarruflara bakılmaksızın müşterek avaryaya girebilir.

İkame masraflarının özel hallerini düzenleyen hükümler, tanımla ilgili hükmün özelliklerini içermektedir. Özel hallerde sayılmıyan masrafların ikame masrafı olup olmadığı ise ilgili hükme göre tayin edilecektir (1179/3).

Kanunun münferit hükümlerinde sayılmış olan ikame masraflarının ortak yönü, genel tarife uygun olarak, yapılacak bir müşterek avaryaya masrafının yerine geçmesidir.

tekrar yükleme masraflarından daha az bir masrafla varma yerine gönderilmesi gösterilmektedir (Kender 20 ve not 30). Genel tarifile ilgili F Kuralı 1924 tarihli York-Anvers Kurallarında da yer almıştır.

İkame masraflarının özel halleri ele alındığında, bunların ortak olmıyan özellikleri de şu şekilde belirtilebilir: Bunlardan biri, paylaşırma tarzına ilişkindir. Barınma avaryasını düzenliyen maddenin (1190) (7). bendi ile muvakkat tamire ilişkin 1191. maddeki masraflar -müşterek avarya masrafının tutarına kadar olmak üzere - tarafların tasarruf ettikleri nisbetlere göre paylaşırılmaz. Bu masraflar, tamamen müşterek avarya esaslarına göre, tasarruf nisbeti nazara alınmaksızın masaya dâhil olur.

Barınma masrafları arasında sayılan 1190/bent 4'deki masraflar ise, ilgililer arasında, tasarruf ettikleri nisbet dâhilinde işlem görür (10).

Özel hallerde ortak olmıyan ikinci özellik ise, ikame masrafının müşterek avarya şartlarının gerçekleşmesinden önce ya da sonra yapılmasıdır. Barınma avaryasıyla ilgili hükmün 7. bendinde öngörülen masraflar ile 1191. maddede belirtilen muvakkat tâmir masrafları müşterek avarya şartları gerçekleşmeden önce yapılan masraflardır (11). Bunlara, henüz anılan şartlar gerçekleşmeden, ilerde yapılacak müşterek avarya masraflarını azaltmak daha doğrusu önlemek için girişilmektedir. Halbuki, barınma avaryası maddesinin (1190) 4. bendinde sayılan masraflar barınma müşterek avaryası şartlarının ortaya çıkması (geminin, müşterek avarya masrafından sayılacak surette tâmir edilebileceği bir limanda bulunması) üzerine yapılan masraflardır. Bu ikame masraflarının (1190/bent 4) diğerlerine nazaran göstermiş olduğu bu fark, onun, söz konusu masraflardan şu bakımdan da ayrılması sonucunu doğurmaktadır: 4. bentde anılan masraflara dikkat edilecek olursa, bu masrafların yapılmasından önce, müşterek avarya şartlarının gerçekleşmiş ve bir müşterek avarya masrafıyla (tâmir masrafı) karşı karşıya kalınmış olduğu anlaşılır. Ne var ki, bundan tasarruf etmek yani anılan masrafı azaltmak için bunun dışında başka masraflar yapılmaktadır ve müşterek avarya hükümlerine tâbi olmaktadır. Şimdi, müşterek avarya masraf ve zararlarının mâkul olması şartını hatırlamak lâzımdır. Bu bentde ikame masrafı olarak gösterilen harcamaların yapılmaması hâlinde, müşterek avarya masrafından sayılacak olan barınma limanındaki tâmir masraflarının mâkul olduğu söylenebilecek midir? Doktrinde, 4. bentdeki tedbirlerin zorunlu olmadığı belirtilmektedir (12). Ancak, adı geçen tedbirlerin alınması kaptandan

(10) Bak. Tekil 128-129.

(11) Bu masraflar da barınma limanında yapılması söz konusu olan harcamalardır. Ancak bu bentde sözü edilen ikame masrafları, barınma limanındaki bir müşterek avarya masrafını önlemek için değil, ilerde doğacak müşterek avarya şartlarını ve buna ait bir masrafı önlemek için yapılmaktadır.

(12) Kender 33.

mâkul olarak bekleniyorsa⁽¹³⁾, yukarıdaki sorunun cevabı menfî olacaktır. Şu halde, kanaatimizce, bu bentdeki ikame masrafları, aslında, müşterek avaryaya fedakârlığındaki mâkul masraflar şartının gerçekleşmesine hizmet etmektedir. Bu sebeptendir ki, TK 1190/bent 4'de sayılan masrafların teknik anlamda ikame masrafı olmadığını kabul etmek, fikrimizce, daha doğru olacaktır. Bu durumda, 4. bentde gösterilen paylaşırma usulünde, müşterek avaryadaki paylaşırma esasından ayrılmış olması isabetli addedilemez. Diğer bir ifadeyle, bu masraflar da, ilgililerin tasarruf ettikleri nisbet göz önünde tutulmaksızın masaya dâhil edilmelidir. Nitekim, 1974 tarihli York-Anvers Kurallarında, 1950 Kurallarının F kaidesini karşılıyan bu bent yer almamıştır. Buna bağlı olarak, paylaşırma, ikame masraflarını düzenliyen ve 1950 Kurallarının F kaidesine tekabül eden TK 1179/3'deki esasa göre yapılacaktır. Bu masraflar olduğu gibi paylaşırma girecektir⁽¹⁴⁾. Bununla birlikte, 1190/bent 4'ün uygulanması söz konusu olduğunda, maddenin açık metni karşısında tasarruf nisbeti zorunlu olarak nazara alınacaktır.

İşte, yukarıdaki düşünceden dolayı, sadece, müşterek avaryaya şartları doğmadan yapılan masrafların gerçek anlamda ikame masrafı olduğunu söyleyebiliriz. Gerek genel hüküm olan F kaidesi (TK 1179/3), gerekse 1190. maddenin 7. bendi ve 1191. maddeler nazara alındığında, bu hükümlerde belirtilen masrafların, aynı zamanda, ilerde doğabilecek müşterek avaryaya şartlarını da önlemeye matuf olduğu görülür. "...mezkûr tâmirler yapılmamış olsaydı karşılaşılabilecek ve müşterek avaryaya olarak tazmin edilecek olan masraftan elde edilen tasarruf nisbetinde..." diyen 1191. madde metninden bu husus daha iyi anlaşılmaktadır.

III — 1974 tarihli York-Anvers Kurallarıyla Getirilen Değişiklikler

Türk Ticaret Kanunu'ndaki ikame masraflarına ilişkin hükümler, belirtildiği gibi, 1950 York-Anvers Kurallarından alınmıştır. 1950 Kurallarının tanımla ilgili F harflisi (bu hüküm aynı zamanda paylaşırma esasını da düzenlemektedir), 1974 değişikliğinde aynen muhafaza edilmiştir. Dolayısı ile, Türk Ticaret Kanunu'ndaki hükümle (1179/3) değişik metin arasında bu bakımdan bir fark yoktur.

Ticaret Kanunu'nun 1190. maddesinin 4. bendi ise (1950 Kuralları, X d) son değişiklikle kaldırılmıştır. Bu bentde sayılan masraflar, değişiklik karşısında, genel kurala göre paylaşırılacaktır.

(13) Kender 34.

(14) Çetingil, Müşterek Avaryada Yeni Düzenleme 1974 York-Anvers Kuralları, Ankara 1983, s. 55.

Kanunumuzun 1190. maddesinin 7. bendine tekabül eden XI d kaidesi herhangi bir değişikliğe uğramamıştır.

İkame masraflarının diğer bir hâli olan muvakkat tâmirlere gelince: Ticaret Kanunu'nun 1191. maddesinin 2. cümlesini teşkil eden bu hüküm York-Anvers Kurallarının XIV numaralısının 2. fıkrasını karşılamaktadır. Bu hükme göre, "...kazaen vâki bir hasar neticesinde, sadece yolculuğun ikmalini temin için muvakkat tâmirlere girişilmişse...", tamir masrafları bunların yapılmamış olması hâlinde karşılaşılabilecek müşterek avaryaya masrafının tutarına kadar müşterek avaryaya girer. Bu hükmün metninden hareket edildiğinde, tâmir masraflarının paylaşmaya girmesi için, sadece yolculuğun tamamlanması amacıyla yapılmış olması gerekmektedir. Doktrinde, haklı olarak, bu ifade yüzünden anılan sonucun çıkarılmasının isabetli olmadığı belirtilmiştir. Buna göre, ikinci fıkradaki "sadece" kelimesinin, muvakkat tâmirin birinci fıkradaki (kanunumuzda birinci cümledeki) amaçlar arasında yer almıyan bir amaçla (yolculuğu tamamlama amacı) yapılması hâlinde dahi müşterek avaryaya gireceği vurgulanmaktadır⁽¹⁵⁾. İşte, bu tereddüdü ortadan kaldırmak üzere, 1974 Kurallarında "sadece" (merely) kelimesi metinden çıkarılmıştır⁽¹⁶⁾.

IV — SONUÇ

İkame masrafı olarak nitelendirilen masrafları, gerçek anlamda olan ikame masrafları ile gerçek anlamda olmıyan ikame masrafları şeklinde ikiye ayırabiliriz. Birinci masraflar, kanunda özel hüküm bulunmadığı takdirde, genel şartlara göre müşterek avaryaya masrafı olarak tazmin edilemeyecek olan masraflardır. Muvakkat tâmirle ilgili 1191. maddenin 2. cümlesinde ve barınma müşterek avaryasına ait 1190. maddenin 7. bendinde gösterilen masraflar bu çeşittendir.

Gerçek anlamda ikame masrafı olmıyanlar ise, müşterek avaryaya şartlarının ortaya çıkmasından sonra, ona ait bir masraftan tasarruf etmek amacıyla yapılan masraflardır. Söz konusu masraflar, kanunda özel olarak düzenlenmese de, genel şartlara göre müşterek avaryaya fedakârlığı olarak kabul edilebilecek mahiyettedir. Kısacası bunlar da, aslında, bir müşterek avaryaya masrafıdır. Genel hüküm olan TK 1179/3 ise hem bunları hem de diğerlerini kapsamaktadır.

Yukardaki ayırımın pratik neticesi şudur: Teknik anlamda olmıyan ikame masrafları, tasarruf amacı güdülen müşterek avaryaya masrafının

(15) Lowndes-Rudolf, Law of General Average and the York-Antwerp Rules, London 1955, s. 461-462.

(16) Bak. Çetingil 61.

mâkul masraf sayılıp sayılmamasına etki eden ya da etki etme ihtimâli bulunan masraflardır. Bu anlamdaki ikame masraflarının yapılmaması, bunlara girişilmesi kaptandan beklenebildiği müddetçe, müşterek avarya masrafının mâkul addedilmesini engelliyecektir (17). Halbuki, teknik anlamdaki ikame masrafının yapılmaması, bu yüzden ilerde girişilmek zorunda kalınacak müşterek avarya masrafının mâkul masraf sayılmamasına yol açmıyacak, bu husus, ancak, mesuliyete konu teşkil edebilecektir.

---

(17) Misâl; Barınma avaryasının York-Anvers X d kuralında gösterilen masrafların yapılmayıp, geminin uzun süre limanda bekletilmesi hâlinde, barınma masrafları mâkul sayılmamaktadır. Plön-Kreutziger 169-170.